

DĚJINY
POLITICKÉ FILOZOFIE

Moře
jsou svobodná
Hugo Grotius

KAROLINUM

Moře jsou svobodná

Hugo Grotius

Z latinského originálu *Mare liberum*
přeložil, předmluvou a poznámkami opatřil
Václav Marek.

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

**Národní
plán
obnovy**

**MS
MT**
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže
a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu
Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2023
Edici Dějiny politické filozofie
řídí Milan Znoj a Jakub Jinek.
Redakce Edita Onuferová
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První české vydání

© Univerzita Karlova, 2023
Translation, Introduction and Commentary © Václav Marek, 2023

ISBN 978-80-246-5618-2
ISBN 978-80-246-5643-4 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Hugo Grotius a historické pozadí jeho spisu

(*Václav Marek*) /7

Ediční poznámka /27

K vládcům a svobodným národům křesťanského světa /29

Moře jsou svobodná aneb Rozprava o právu

Nizozemců na obchod s Indií /35

Hlava I. Podle práva národů je plavba svobodná pro každého ke komukoli. /37

Hlava II. Portugalci nemají oprávnění z titulu objevu k panství nad těmi Indý, k nimž se Nizozemci plaví. /40

Hlava III. Portugalci nemají právo na panství v Indiích z titulu papežské donace. /43

Hlava IV. Portugalci nemají žádné právo na panství v Indiích z titulu války. /45

Hlava V. Ani Indický oceán, ani právo plavby po něm nepatří výlučně Portugalcům z titulu záboru (*occupatio*). /49

Hlava VI. Ani moře, ani právo plavby na něm nenáleží Portugalcům z titulu papežské donace. /71

Hlava VII. Moře ani plavba na něm nepatří výlučně Portugalcům z titulu preskripce nebo obyčeje. /73

Hlava VIII. Podle práva národů je obchod svobodný pro všechny lidi kdekoli. /85

Hlava IX. Obchod s Indií nepatří výlučně Portugalcům z titulu záboru (*occupatio*). /88

Hlava X. Obchod s Indií nepatří výlučně Portugalcům z titulu papežské donace. /89

Hlava XI. Obchod s Indý nepatří výlučně Portugalcům z titulu preskripce nebo obyčeje. /90

Hlava XII. Portugalci se při svém zákazu obchodu neopírají ani o spravedlnost, ani o slušnost. /92

Hlava XIII. Nizozemci si musí zajistit právo na indický obchod buď mírem, nebo příměřím, nebo válkou. /95

Přílohy: Dopisy španělského krále /99

Grotiovy právní prameny a právnícké autority /102

Vybraná bibliografie /106

HUGO GROTIUS
A HISTORICKÉ POZADÍ JEHO SPISU
(VÁCLAV MAREK)

Hugo Grotius (1583–1645), pozdněhumanistický a raněosvícenský nizozemský myslitel, právník, advokát, diplomat a spisovatel, působil v době, kdy se Spojené nizozemské provincie zbavily španělské nadvlády (v roce 1581 byl sesazen král Filip II.) a jako nová stavovská unijní republika vedly se Španělskem ještě dlouhou („osmdesátiletou“) válku o nezávislost. Nejen svými relativně liberálními politickými poměry, ale i ekonomickou podnikavostí, náboženskou tolerancí a špičkovou kulturní úrovní bylo tehdy Nizozemsko nejvyspělejší zemí Evropy, pro mnohé vzorem občanské společnosti a pro mnohé (zvláště pro portugalské Židy) zemí zaslíbenou. Bylo však i zemí bohatou, s Amsterdamem jako centrem mezinárodního obchodu, s bankami, v nichž bylo dost kapitálu, aby se podnikavá nizozemská buržoazie mohla pustit do velkých zámořských podniků. Koncem 16. století Nizozemsko vstupuje do svého koloniálního období se zájmem o obchodní (v té době i objevitelské) plavby do Východních Indií. Naráží ovšem na odpor Portugalců, kteří se do těchto oblastí dostali jako první, pokládali je za svou mocenskou doménu a obchod s tamním luxusním zbožím za svůj monopol. Nizozemci se tak setkávají s překážkami a konfliktní střety s Portugalci se vyostřují, čím dravěji se chtějí svými obchodními cestami prosadit. Protože Portugalsko tvořilo od roku 1580 personální unii se Španělskem pod vládou španělského krále, nizozemský zápas o východní obchod se přirozeně stal součástí války o nezávislost. To je obecný dobový kontext, v němž Grotius sehrál podstatnou roli jako advokát nizozemských zájmů v záležitosti, která nebyla právně zcela čistá, a jeho spisek *Mare liberum*, Svobodné moře, byl nicméně mistrovským uplatněním přírodně právní teorie v mezinárodním sporu.

V roce 1602, dva roky po vzniku obdobné společnosti v Londýně, byla v Amsterdamu založena nizozemská Východoindická společnost (VOC).¹ Byla to podnikatelská zisková, tedy soukromá společnost, kterou si pronajaly nizozemské Generální stavy s pověřením realizovat v zájmu Nizozemí veškeré obchodní aktivity ve Východních Indiích.² Byla jí svěřena autonomní (či suverénní) práva držet obchodní a válečné lodě, vojska a posádky, jmenovat své správce ve východních oblastech, vést diplomatická jednání s místními vládci, uzavírat smlouvy obchodní i spojenecké. Je to počátek dynamického vzniku nizozemské námořní říše a dočasného ovládnutí východních moří, které zajistí během půlstoletí nárůst bohatství Nizozemska i jeho „národní hrdosti“. Amsterdam jako sídlo společnosti se stane skutečným centrem světového obchodu.

V únoru 1603 byla kdesi v Malacké úžině (nebo v okolí Singapur) třemi nizozemskými lodmi pod velením admirála Jakoba van Heemskercka, který byl ve službách Společnosti,³ napadena portugalská obchodní karaka *Santa Catarina*. Loď byla zajata a její bohatý náklad zboží z Japonska a Číny byl později dopraven do Nizozemska a uložen v amsterodamských skladištích. Tento akt, nepochybně pirátský,⁴ byl podniknut vůči majetku Portugalska, s nímž Nizozemci technicky neválčili, a byl nelegitimní i podle nizozemských zákonů. Událost pochopitelně vzbudila velkou pozornost nejen ve světě, ale i v Nizozemsku, a dokonce způsobila rozkol v samotné Východoindické společnosti. Portugalci samozřejmě žádali vydání nákladu

¹ Vereenigde Oostindische Compagnie. Společnost byla založena na principu římského kontraktního práva (*societas quaestuaria*) se spolupodílnictvím majetku i zodpovědností za rizika podle velikosti investičního vkladu. Existovala do roku 1791.

² V roce 1621 byla založena Západoindická společnost, které byl za obdobných podmínek svěřen monopol obchodu s americkými oblastmi. V roce 1626 koupila od Indiánů Manhattan za 60 guldenů.

³ Jakob van Heemskerck (1567–1607), námořník, objevitel, admirál, podnikatel a dobrodruh, muž conquistadorského typu, jemuž bylo jeho mužstvo vždy naprosto oddáno. Po působení v indických oblastech byl převelen do Evropy a stal se vrchním velitelem nizozemských válečných flotil.

⁴ V roce 1605 potkal stejný osud portugalskou obchodní loď *Santo Antonio* v přístavu Patani.

a potrestání viníků, ve Spojených provinciích se projevy obavy z případné ztráty sympatií, kterým se Nizozemsko v zahraničí těšilo díky statečnému zápasu za nezávislost na Španělsku i kvůli liberálnímu (republikánskému) státnímu uspořádání a náboženské toleranci.⁵ U části podílníků Východoindické společnosti vznikla nevole z morálních ohledů, řada z nich prodávala své podíly a pacifističtí mennonité, kteří odmítali svůj obchod spojovat s násilím, údajně chtěli přenést svou působnost do Francie a založit novou francouzsko-nizozemskou společnost, což se ovšem pro nezáměr francouzského dvora Jindřicha IV., který preferoval Západní Indii, neuskutečnilo. V roce 1604 se konal admirální soud, na němž se van Heemskerck hájil a prosazoval nárok Východoindické společnosti na získanou kořist. Uvedl řadu příkladů překážek a příkoří, jimiž se Portugalci snaží Nizozemcům (a jiným cizincům) zabránit v plavbě a obchodu v indických oblastech, a okrádají je tak o zisk, který jim dle přirozeného práva náleží; podle téhož práva se proto rozhodl vzít spravedlnost do svých rukou a postavil se svou „soukromou válkou“ (tj. v zájmu Východoindické společnosti) na odpor portugalské aroganci; kořist je oprávněná náhrada za portugalské příkoří. Soud uznal jeho výklad za právně přijatelný a rozhodl o zabavení portugalské lodi i nákladu, který byl rychle a s velkým ziskem rozprodán v aukcích.

Direktorium Východoindické společnosti chtělo mít nicméně v rukou důkazově i teoreticky bezpečnější potvrzení výnosu soudu, než bylo „osobní“ vysvětlení viníka akce. Požádalo tedy mladého vědce a již osvědčeného advokáta Huga Grotia o důkladné posouzení aktuálního problému a sepsání zevrubného pojednání s ohledem na obecné (a mezinárodní) aspekty, s nimiž lze problém kořistění sledovat. V roce 1606 předložil Grotius obsáhlejší elaborát *De iure praedae*, O právu na kořist (nebo O kořistním právu).⁶ Protože v té době ale Nizozemsko obnovilo jednání o příměří se Španělskem, pokládal vůdčí sta-

⁵ S nástupem Stuartovců na anglický trůn ztráceli Nizozemci postupně svého dosavadního spojence Anglii. Jakub I. uzavřel v roce 1604 se Španělskem mírovou dohodu, po které upustil od otevřené podpory Spojených provincií. Je možné, že zajetí *Santa Catarina* jako ukázka možné dravosti nizozemských obchodních aktivit v tom sehrálo určitou roli.

⁶ Grotius původně dílo nazval *De Indis*, O Indech.

vovský politik Johan van Oldenbarnevelt, pod nímž toho času Grotius sloužil, ze nevhodné spis publikovat. K jeho vydání nakonec vůbec nedošlo; text zůstal v rukopisu, byl objeven v Grotiově pozůstalosti, držené jeho potomky, v roce 1864 a publikován až v roce 1868.⁷ Roku 1608 se situace poněkud změnila. Jednání o příměří se nepohnulo vpřed kvůli trvalému požadavku Španělů, aby se Spojené provincie zřekly svých nároků na východoindické obchodní aktivity. Usoudilo se tedy, že nastal vhodný čas pro posílení nizozemské vyjednávací pozice (zvláště vzhledem k zahraničnímu veřejnému mínění), a Grotius byl požádán o urychlené vydání části dříve odložené práce. Po určitém váhání zvolil 12. kapitolu ze spisu *De iure praedae*,⁸ která byla tematicky nejbližší k nynějšímu diplomatickému jednání, upravil ji a v roce 1609 vydal v Elzevierově nakladatelství v Leidenu pod názvem *Mare liberum*, Svobodné moře. Z taktických důvodů⁹ dílko vyšlo anonymně; Grotiovo jméno se objevilo až u prvního překladu do holandštiny v roce 1614, oficiálně pak až od druhého vydání z roku 1618.¹⁰

Třebaže spisek už pro diplomatické jednání samé velký význam neměl (příměří na 12 let bylo uzavřeno začátkem dubna 1609 v Antverpách), ve světě vzbudil velkou pozornost a vyvolal rozporuplné reakce. Navzdory anonymitě prvního vydání se Grotiovo autorství stalo velmi brzy veřejným tajemstvím.¹¹

HUGO GROTIUS

Hugo Grotius (Huig de Groot) se narodil 10. dubna 1583 v Delftu. Jeho otec Jan de Groot byl významným právníkem, mj. byl též členem správní rady Leidenské univerzity, což bylo při vědeckém a náboženském významu této instituce postavení privilegované. Pro mladého Grotia bylo důležité, že jeho otec byl žákem velkého holandského humanisty, filologa a historika

⁷ *Hugonis Grotii: De iure praedae Commentarius*, ed. Hendrik G. Hamaker, Haag 1868.

⁸ To se ovšem objasnilo až po objevu původního rukopisu.

⁹ Ukázalo se, že Grotius spolupracoval s Východoindickou společností a podílel se argumentačně i stylisticky na van Heemskerckově soudním vystoupení.

¹⁰ Během 17. a 18. století se spisek dočkal nejméně dvaceti vydání.

¹¹ Srov. s. 22nn.

Justa Lipsia (1547–1606), který svým skvělým vydáním celého (dochovaného) díla římského historika Tacita (1574) tohoto historika pro Evropu vlastně znovu objevil a svým následným velkým (na Tacitovi založeném) dílem *Politica* (1589) ovlivnil politické myšlení v období silících absolutistických monarchií. Lipsius byl navíc velkým propagátorem stoicismu, který v následujícím století prožíval svou renesanci. Jak Tacitus, tak stoicismus našly silný výraz v Grotiově myšlení i historické tvorbě.¹²

Grotius projevoval od dětství mimořádné nadání, zvědavost a činorodost. Ve dvou letech uměl číst, v sedmi ovládal na velmi dobré úrovni latinu i starou řečtinu. V jedenácti letech začal studovat dějiny (zvl. antické), filosofii, matematiku, astronomii, právo a teologii na Univerzitě v Leidenu. Jeden rok studoval v Orleánsu, kde jako patnáctiletý získal titul bakaláře práv. O dva roky později dostudoval v Leidenu a otec mu zajistil praxi ve státních úřadech. Svou první disertaci věnoval pozdněřímskému encyklopedistovi Martianu Capellovi. Jeho široké vzdělání, sčtetlost a živý zájem o aktuální společenské dění mu dovolily zapojovat se s velkou asertivitou a působivou rétorikou do různých veřejných diskusí. Bylo mu osmnáct, když byl Generálními stavy vyzván, aby sepsal historii nizozemských zápasů o nezávislost; práci skutečně dokončil kolem roku 1610. V té době už se o něm mluvilo jako o „holandském zázraku“. Jak už jsme uvedli, v letech 1604–1606 pracoval jako právník pro Východoindickou společnost, sepsal nepublikovaný spis *O právu na kořist*, v roce 1609 publikoval *Mare liberum*. Roku 1608 se Grotius oženil s mladičkou Marií, dcerou ze spřátelené rodiny van Reigersbergenů; měli spolu sedm dětí (čtyři dospěly) a Grotius měl ve své ženě celoživotní oddanou a velmi tolerantní družku a pomocnici, zvládající těžké osudové chvíle.

Grotius stále pilně četl a studoval, pořádal si řešerše z antických, středověkých i současných autorů, napsal řadu drobnějších spisků právních, historických i teologických (mnohé z nich nebyly za jeho života publikovány), účastnil se filosofických i teologických diskusí, které měly jak na veřejnosti, tak zvláště na univerzitě často partikulárně vyostřený tón. Jako

¹² Jan Waszink: Lipsius and Grotius: Tacitismus, *History of European Ideas* 39, 2013, s. 151–168.